.. Dasabodh by Samartha Ramadas Swami Chapter 3 ..

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक ३ ॥

॥ दशक तिसरा : स्वगुणपरीक्षानाम ॥ ३॥

समास पहिला : जन्मदुःख निरूपण

॥ श्रीराम ॥

जन्म दुःखाचा अंकुर। जन्म शोकाचा सागर ।
जन्म भयाचा डोंगर। चळेना ऐसा ॥ १॥
जन्म कर्माची आटणी। जन्म पातकाची खाणी ।
जन्म काळाची जाचणी। निच नवी ॥ २॥
जन्म कुविद्येचें फळ। जन्म लोभाचें कमळ ।
जन्म भ्रांतीचें पडळ। ज्ञानहीन ॥ ३॥
जन्म जिवासी बंधन। जन्म मृत्यासी कारण ।
जन्म हेंचि अकारण। गथागोवी ॥ ४॥
जन्म सुखाचा विसर। जन्म चिंतेचा आगर ।
जन्म वासनाविस्तार। विस्तारला ॥ ५॥
जन्म जीवाची आवदसा। जन्म कल्पनेचा ठसा ।
जन्म लांवेचा वळसा। ममतारूप ॥ ६॥
जन्म मायेचे मैंदावें। जन्म क्रोधाचें विरावें ।
जन्म मोक्षास आडवें। विघ्न आहे ॥ ७॥
जन्म जिवाचें मीपण। जन्म अहंतेचा गुण ।
जन्म हेंचि विस्मरण। ईश्वराचें ॥ ८॥
जन्म विषयांची आवडी। जन्म दुराशेची बेडी ।
जन्म काळाची कांकडी। भक्षिताहे ॥ ९॥
जन्म हाचि विषमकाळ। जन्म हेंचि वोखटी वेळ ।
जन्म हा अति कुश्चीळ। नर्कपतन ॥ १०॥
पाहातां शरीराचें मूळ। या ऐसें नाहीं अमंगळ ।
रजस्वलेचा जो विटाळ। त्यामध्यें जन्म यासी ॥ ११॥
अत्यंत दोष ज्या विटाळा। त्या विटाळाचाचि पुतळा ।
तेथें निर्मळपणाचा सोहळा। केवी घडे ॥ १२॥
रजस्वलेचा जो विटाळ। त्याचा आळोन जाला गाळ ।
त्या गळाचेंच केवळ। शरीर हें ॥ १३॥
वरी वरी दिसे वैभवाचें। अंतरीं पोतडें नर्काचें ।
जैसें झांकणें चर्मकुंडाचें। उघडितांच नये ॥ १४॥
कुंड धुतां शुद्ध होतें। यास प्रत्यई धुईजेतें ।
तरी दुर्गंधी देहातें। शुद्धता न ये ॥ १५॥
अस्तीपंजर उभविला। सीरानाडीं गुंडाळिला ।
मेदमांसें सरसाविला। सांदोसाअंदीं भरूनी ॥ १६॥
अशुद्ध शब्दें शुद्ध नाहीं। तेंहि भरलें असे देहीं ।
नाना व्याधी दुःखें तेंहि। अभ्यांतरी वसती ॥ १७॥
नर्काचें कोठार भरलें। आंतबाहेरी लिडीबिडिलें ।
मूत्रपोतडें जमलें। दुर्गंधीचें ॥ १८॥
जंत किडे आणी आंतडी। नाना दुर्गंधीची पोतडी ।
अमुप लवथविती कातडी। कांटाळवाणी ॥ १९॥
सर्वांगास सिर प्रमाण। तेथें बळसें वाहे घ्राण ।
उठे घाणी फुटतां श्रवण। ते दुर्गंधी नेघवे ॥ २०॥
डोळां निघती चिपडें। नाकीं दाटतीं मेकडें ।
प्रातःकाळीं घाणी पडे। मुखीं मळासारिखी ॥ २१॥
लाळ थुंका आणी मळ। पीत श्लेष्मा प्रबळ ।
तयास म्हणती मुखकमळ। चंद्रासारिखें ॥ २२॥
मुख ऐसें कुश्चीळ दिसे। पोटीं विष्ठा भरली असे ।
प्रत्यक्षास प्रमाण नसे। भूमंडळीं ॥ २३॥
पोटीं घालितां दिव्यान्न। कांहीं विष्ठा कांहीं वमन ।
भागीरथीचें घेतां जीवन। त्याची कोये लघुशंका ॥ २४॥
एवं मळ मूत्र आणी वमन। हेंचि देहाचें जीवन ।
येणेंचि देह वाढे जाण। यदर्थीं संशय नाहीं ॥ २५॥
पोटीं नस्तां मळ मूत्र वोक। मरोन जाती सकळ लोक ।
जाला राव अथवा रंक। पोटीं विष्ठा चुकेना ॥ २६॥
निर्मळपणें काढूं जातां। तरी देह पडेल तत्वतां ।
एवं देहाची वेवस्था। ऐसी असे ॥ २७॥
ऐसा हा धड असतां। येथाभूत पाहों जातां ।
मग ते दुर्दशा सांगतां। शंका बाधी ॥ २८॥
ऐसिये कारागृहीं वस्ती। नवमास बहु विपत्ती ।
नवहि द्वारें निरोधती। वायो कैंचा तेथें ॥ २९॥
वोका नरकाचे रस झिरपती। ते जठराग्नीस्तव तापती ।
तेणें सर्वहि उकडती। अस्तिमांस ॥ ३०॥
त्वचेविण गर्भ खोळे। तंव मातेसी होतीं डोहळे ।
कटवतिक्षणें सर्वांग पोळे। तया बाळकाचें ॥ ३१॥
बांधलें चर्माचें मोटाळें। तेथें विष्ठेचें पेटाळें ।
रसउपाय वंकनाळें। होत असे ॥ ३२॥
विष्ठा मूत्र वांती पीत। नाकीं तोंडीं निघती जंत ।
तेणें निर्बुजलें चित्त। आतिशयेंसीं ॥ ३३॥
ऐसिये कारागृहीं प्राणी। पडिला अत्यंत दाटणीं ।
कळवळोन म्हणे चक्रपाणी। सोडवीं येथून आतां ॥ ३४॥
देवा सोडविसी येथून। तरी मी स्वहित करीन ।
गर्भवास हा चुकवीन। पुन्हां न ये येथें ॥ ३५॥
ऐसी दुखवोन प्रतिज्ञा केली। तंव जन्मवेळ पुढें आली ।
माता आक्रंदों लागली। प्रसूतकाळीं ॥ ३६॥

नाकीं तोंडीं बैसलें मांस। मस्तकद्वारें सांडी स्वास ।
तेंहि बुजलें निशेष। जन्मकाळीं ॥ ३७ ॥
मस्तकद्वार तें बुजलें। तेणें चित्त निर्बुजलें ।
प्राणी तळमळूं लागलें। चहूंकडे ॥ ३८ ॥
स्वास उस्वास कोंडला। तेणें प्राणी जाजावला ।
मार्ग दिसेनासा जाला। कासावीस ॥ ३९ ॥
चित्त बहु निर्बुजलें। तेणें आडभरीं भरलें ।
लोक म्हणती आडवें आलें। खांडून काढा ॥ ४० ॥
मग ते खांडून काढिती। हस्तपाद छेदून घेती ।
हातां पडिलें तेंचि कापिती। मुख नासिक उदर ॥ ४१ ॥
ऐसे टवके तोडिले। बाळकें प्राण सोडिले ।
मातेनेंहि सांडिलें। कळिवर ॥ ४२ ॥
मृत्य पावला आपण। मतेचा घेतला प्राण ।
दुःख भोगिलें दारुण। गर्भवासीं ॥ ४३ ॥
तथापी सुकृतेंकरूनी। मार्ग सांपडला योनी ।
तऱ्हीं आडकला जाउनी। कंठस्कंदीं मागुता ॥ ४४ ॥
तये संकोचित पंथीं। बळेंचि वोढून काढिती ।
तेणें गुणें प्राण जाती। बाळकाचे ॥ ४५ ॥
बाळकाचे जातां प्राण। अंतीं होये विस्मरण ।
तेणें पूर्वील स्मरण। विसरोन गेला ॥ ४६ ॥
गर्भी म्हणे सोहं सोहं। बाहेरी पडतां म्हणे कोहं ।
ऐसा कष्टी जाला बहु। गर्भवासीं ॥ ४७ ॥
दुःखा वरपडा होता जाला। थोरा कष्टीं बाहेरी आला ।
सवेंच कष्ट विसरला। गर्भवासाचे ॥ ४८ ॥
सुंन्याकार जाली वृत्ती। कांहीं आठवेना चित्तीं ।
अज्ञानें पडिली भ्रांती। तेणें सुखचि मानिलें ॥ ४९ ॥
देह विकार पावलें। सुखदुःखें झळंबळे ।
असो ऐसें गुंडाळलें। मायाजाळीं ॥ ५० ॥
ऐसें दुःख गर्भवासीं। होतें प्राणीमात्रांसीं ।
म्हणोनियां भगवंतासी। शरण जावें ॥ ५१ ॥
जो भगवंताचा भक्त। तो जन्मापासून मुक्त ।
ज्ञानबळें बिरक्त। सर्वकाळ ॥ ५२ ॥
ऐशा गर्भवासीं विपत्ती। निरोपिल्या येथामती ।
सावध होऊन श्रोतीं। पुढें अवधान द्यावें ॥ ५३ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे जन्मदुःखनिरूपणनाम
समास पहिला ॥ १ ॥ ३.१

समास दुसरा : स्वगुणपरीक्षा

॥ श्रीराम ॥

संसार हाचि दुःखमूळ। लागती दुःखाचे इंगळ ।
मागां बोलिली तळमळ। गर्भवासाची ॥ १ ॥
गर्भवासीं दुःख जालें। तें बाळक विसरलें ।
पुढें वाढों लागलें। दिवसेंदिवस ॥ २ ॥
बाळपणीं त्वचा कोंवळी। दुःख होतांचि तळमळी ।
वाचा नाहीं तये काळीं। सुखदुःख सांगावया ॥ ३ ॥
देहास कांहीं दुःख जालें। अथवा क्षुधेनें पीडलें ।
तरी तें परम आक्रंदलें। परी अंतर नेणवे ॥ ४ ॥
माता कुरवाळी वरी। परी जे पीडा जाली अंतरीं ।
ते मायेसी न कळे अभ्यांतरीं। दुःख होये बाळकासीं ॥ ५ ॥
मागुतें मागुतें फुंजे रडे। माता बुझावी घेऊन कडे ।
वेथा नेणती बापुडें। तळमळी जीवीं ॥ ६ ॥
नानाव्याधीचे उमाळे। तेणें दुःखें आंदोळे ।
रडे पडे कां पोळे। अग्निसंगें ॥ ७ ॥
शरीर रक्षितां नये। घडती नाना अपाये ।
खोडी अधांतरीं होये। आवेवहीन बाळक ॥ ८ ॥
अथवा अपाय चुकले। पूर्णपुण्य पुढें ठाकलें ।
मातेस ओळखों लागलें। दिवसेंदिवस ॥ ९ ॥
क्षणभरी मातेस न देखे। तरी आक्रंदें रुदन करी दुःखें ।
ते समई मातेसारिखें। आणीक कांहिंच नाहीं ॥ १० ॥
आस करून वास पाहे। मातेविण कदा न राहे ।
वियोग पळमात्र न साहे। स्मरण जालियां नंतरें ॥ ११ ॥
जरी ब्रह्मादिक देव आले। अथवा लक्ष्मीने अवलोकिलें ।
तरी न वचे बुझाविलें। आपले मातेवांचुनी ॥ १२ ॥
कुरूप अथवा कुलक्षण। सकळांहूनि करंटेपण ।
तरी नाहीं तीसमान। भूमंडळीं कोणी ॥ १३ ॥
ऐसें तें केविलवाणें। मातेविण दिसे उणें ।
रागें परतें केलें तिनें। तरी आक्रंदोनी मिठी घाली ॥ १४ ॥
सुख पावे मातेजवळी। दुरी करितांचि तळमळी ।
अतिप्रीति तयेकाळीं। मातेवरी लागली ॥ १५ ॥
तंव ते मातेस मरण आलें। प्राणी पोरटें जालें ।
दुःखें झुर्णी लागलें। आई आई म्हणोनी ॥ १६ ॥
आई पाहातां दिसेना। दीनरूप पाहे जना ।
आस लागलिसे मना। आई येईल म्हणोनी ॥ १७ ॥
माता म्हणौन मुख पाहे। तंव ते आपुली माता नव्हे ।
मग हिंवासलें राहे। दैन्यवाणें ॥ १८ ॥
मातावियोगें कष्टलें। तेणें मानसीं दुःख जालें ।
देहहि क्षीणत्व पावलें। आतिशयेंसीं ॥ १९ ॥
अथवा माताहि वांचली। मायलेंकुरा भेटी जाली ।
बाळदशा ते राहिली। देवसेंदिवस ॥ २० ॥
बाळपण जालें उणें। दिवसेंदिवस होये शाहाणें ।
मग ते मायेचें अत्यंत पेरूणें। होतें, तें राहिलें ॥ २१ ॥
पुढें लो लागला खेळाचा। कळप मेळविला पोरांचा ।
आल्यगेल्या डायाचा। आनंद शोक वाहे ॥ २२ ॥
मायेबापें सिकविती पोटें। तयाचें परम दुःख वाटे ।
चट लागली न सुटे। संगती लेंकुरांची ॥ २३ ॥
लेंकुराअंमध्यें खेळतां। नाठवे माता पिता ।
तंव तेंथेहि अवचिताअ। दुःख पावला ॥ २४ ॥

पडिले दांत फुटला डोळा। मोडले पाय जाला खुळा ।
गेला माज अवकळा-। ठाकून आली ॥ २५ ॥
निघाल्या देवी आणी गोवर। उठलें कपाळ लागला ज्वर ।
पोटसुळीं निरंतर। वायगोळा ॥ २६ ॥
लागलीं भूतें जाली झडपणी। जळीच्या मेसको मायेराणी ।
मुंज्या झोटिंग करणी। म्हैसोबाची ॥ २७ ॥
वेताळ खंकाळ लागला। ब्रह्मगिऱ्हो संचरला ।
नेणों चेडा वोलांडिला। कांहीं कळेना ॥ २८ ॥
येक म्हणती बीरे देव। येक म्हणती खंडेराव ।
येक म्हणती सकळ वाव। हा ब्राह्मणसमंध ॥ २९ ॥
येक म्हणती कोणें केलें। आंगीं देवत घातले ।
येक म्हणती चुकलें। सटवाईचें ॥ ३० ॥
येक म्हणती कर्मभोग। आंगीं जडले नाना रोग ।
वैद्य पंचाक्षरी चांग। बोलाऊन आणिले ॥ ३१ ॥
येक म्हणती हा वांचेना। येक म्हणती हा मरेना ।
भोग भोगितो यातना। पापास्तव ॥ ३२ ॥
गर्भदुःख विसरला। तो त्रिविधतापें पोळला ।
प्राणी बहुत कष्टी जाला। संसारदुःखें ॥ ३३ ॥
इतुकेंहि चुकोन वांचला। तरी मारमारूं शाहाणा केला ।
लोकिकीं नेटका जाला। नांव राखे ऐसा ॥ ३४ ॥
पुढें मायबापीं लोभास्तव। संभ्रमें मांडिला विव्हाव ।
दाऊनियां सकळ वैभव। नोवरी पाहिली ॥ ३५ ॥
वऱ्हाडीवैभव दाटलें। देखोन परमसुख वाटले ।
मन हें रंगोन गेलें। सासुरवाडीकडे ॥ ३६ ॥
मायबापीं भलतैसें असावें। परी सासुरवाडीस नेटकें जावें ।
द्रव्य नसेल तरी घ्यावें। रुण कळांतरें ॥ ३७ ॥
आंतर्भाव ते सासुरवाडीं। मायेबापें राहिलीं बापुडीं ।
होताती सर्वस्वें कुडकुडीं। तितुकेंच कार्य त्यांचें ॥ ३८ ॥
नोवरी आलियां घरा। अती हव्यास वाटे वरा ।
म्हणे मजसारिखा दुसरा। कोणीच नाहीं ॥ ३९ ॥
मायबाप बंधु बहिणी। नोवरी न दिसतां वाटे काणी ।
अत्यंत लोधला पापिणीं। अविद्येनें भुलविला ॥ ४० ॥
संभोग नस्तां इतुका प्रेमा। योग्य जालिया उलंघी सीमा ।
प्रीती वाढविती कामा-। करितां प्राणी गुंतला ॥ ४१ ॥
जरी न देखे क्षण येक डोळां। तरी जीव होय उताविळा ।
प्रीतीपात्र अंतर्कळा। घेऊन गेली ॥ ४२ ॥
कोवळे कोवळे शब्द मंजुळ। मर्यादा लज्या मुखकमळ ।
वक्त्रलोकनें केवळ। ग्रामज्याचे मैंदावें ॥ ४३ ॥
कळवळा येतां सांवरेना। शरीर विकळ आवरेना ।
अनेत्र वेवसाई क्रमेना। हुरहुर वाटे ॥ ४४ ॥
वेवसाय करितां बाहेरी। मन लागलेंसे घरीं ।
क्षणाक्षणां अभ्यांतरीं। स्मरण होये कामिनीचें ॥ ४५ ॥
तुम्हीं माझिया जिवांतील जीव। म्हणौनी अत्यंत लाघव ।
दाऊनियां चित्त सर्व। हिरोन घेतलें ॥ ४६ ॥
मैद सोइरीक काढिती। फांसे घालून प्राण घेती ।
तैसें आयुष्य गेलियां अंतीं। प्राणीयांस होये ॥ ४७ ॥
प्रीति कामिनीसीं लागली। जरी तयेसी कोणी रागेजली ।
तरी परम क्षिती वाटली। मानसीं गुप्तरूपें ॥ ४८ ॥
तये भार्येचेनि कैवारें। मायेबापासीं नीच उत्तरें ।
बोलोनियां तिरस्कारें। वेगळा निघे। ४९ ॥
स्त्रीकारणें लाज सांडिली। स्त्रीकारणें सखीं सोडिलीं ।
स्त्रीकारणें विघडिलीं। सकळहि जिवलगें ॥ ५० ॥
स्त्रीकारणें देह विकिला। स्त्रीकारणें सेवक जाला ।
स्त्रीकारणें सांडविला। विवेकासी ॥ ५१ ॥
स्त्रीकारणें लोलंगता। स्त्रीकारणें अतिनम्रता ।
स्त्रीकारणें पराधेनता। अंगिकारिली ॥ ५२ ॥
स्त्रीकारणें लोभी जाला। स्त्रीकारणें धर्म सांडिला ।
स्त्रीकारणें अंतरला। तीर्थयात्रा स्वधर्म ॥ ५३ ॥
स्त्रीकारणें सर्वथा कांहीं। शुभाशुभ विचारिलें नाहीं ।
तनु मनु धनु सर्वही। अनन्यभावें अर्पिलें ॥ ५४ ॥
स्त्रीकारणें परमार्थ बुडविला। प्राणी स्वहितास नाडला ।
ईश्वरीं कानकोंडा जाला। स्त्रीकारणें कामबुद्धी ॥ ५५ ॥
स्त्रीकारणें सोडिली भक्ती। स्त्रीकारणें सोडिली विरक्ती ।
स्त्रीकारणें सायोज्यमुक्ती। तेहि तुछ्य मानिली ॥ ५६ ॥
येके स्त्रियेचेनि गुणें। ब्रह्मांड मानिलें ठेंगणें ।
जिवलगें तीं पिसुणें। ऐसीं वाटलीं ॥ ५७ ॥
ऐसी अंतरप्रीति जडली। सार्वस्वाची सांडी केली ।
तंव ते मरोन गेली। अकस्मात ॥ ५८ ॥
तेणें मनीं शोक वाढला। म्हणे थोर घात जाला ।
आतां कैंचा बुडाला। संसार माझा ॥ ५९ ॥
जिवलगांचा सोडिला संग। अवचिता जाला घरभंग ।
आतां करूं मायात्याग। म्हणे दुःखें ॥ ६० ॥
स्त्री घेऊन आडवी। ऊर बडवी पोट बडवी ।
लाज सांडून गौरवी। लोकां देखतां ॥ ६१ ॥
म्हणे माझें बुडालें घर। आतां न करी हा संसार ।
दुःखें आक्रंदला थोर। घोर घोषें ॥ ६२ ॥
तेणें जीव वारयावेघला। सर्वस्वाचा उबग आला ।
तेणें दुःखें जाला। जोगी कां महात्मा ॥ ६३ ॥
कां तें निघोन जाणें चुकलें। पुन्हां मागुतें लग्न केलें ।
तेणें अत्यंतचि मग्न जालें। मन द्वितीय संमंधीं ॥ ६४ ॥
जाला द्वितीय संमंध। सवेंचि मांडिला आनंद ।
श्रोतीं व्हावें सावध। पुढिले समासीं ॥ ६५ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम समास दुसरा ॥ २ ॥ ३.२

समास तिसरा : स्वगुणपरीक्षा २

॥ श्रीराम ॥

द्वितीय संमंध जाला। दुःख मागील विसरला ।
सुख मानून राहिला। संसाराचें ॥ १॥
जाला अत्यंत कृपण। पोटें न खाय अन्न ।
रुक्याकारणें सांडी प्राण। येकसरा ॥ २॥
कदा कल्पांतीं न वेची। सांचिलेंचि पुन्हा सांची ।
अंतरीं असेल कैंची। सद्वासना ॥ ३॥
स्वयें धर्म न करी। धर्मकर्त्यासहि वारी ।
सर्वकाळ निंदा करी। साधुजनाची ॥ ४॥
नेणे तीर्थ नेणे व्रत। नेणे अतित अभ्यागत ।
मुंगीमुखींचें जें सीत। तेंही वेंचून सांची ॥ ५॥
स्वयें पुण्य करवेना। केलें तरी देखवेना ।
उपहास्य करी मना-। नये म्हणौनी ॥ ६॥
देवां भक्तांस उच्छेदी। आंगबळें सकळांस खेदी ।
निष्ठुर शब्दें अंतर भेदी। प्राणीमात्रांचें ॥ ७॥
नीति सांडून मागें। अनीतीनें वर्तों लागे ।
गर्व धरून फुगे। सर्वकाळ ॥ ८॥
पूर्वजांस सिंतरिलें। पक्षश्राद्धहि नाहीं केलें ।
कुळदैवत ठकिलें। कोणेपरी ॥ ९॥
आक्षत भरिली भाणा। दुजा ब्राह्मण मेहुणा ।
आला होता पाहुणा। स्त्रियेस मूळ ॥ १०॥
कदा नावडे हरिकथा। देव नलगे सर्वथा ।
स्नानसंध्या म्हणे वृथा। कासया करावी ॥ ११॥
अभिळाषें सांची वित्त। स्वयें करी विस्वासघात ।
मदें मातला उन्मत्त। तारुण्यपणें ॥ १२॥
तारुण्य आंगीं भरलें। धारिष्ट न वचे धरिलें ।
करूं नयें तेंचि केलें। माहापाप ॥ १३॥
स्त्री केली परी धाकुटी। धीर न धरवेचि पोटीं ।
विषयलोभें सेवटीं। वोळखी सांडिली ॥ १४॥
माये बहिण न विचारी। जाला पापी परद्वारी ।
दंड पावला राजद्वारीं। तर्‍हीं पालटेना ॥ १५॥
परस्त्री देखोनि दृष्टीं। अभिळाष उठे पोटीं ।
अकर्तव्यें हिंपुटी। पुन्हां होये ॥ १६॥
ऐसें पाप उदंड केलें। शुभाशुभ नाहीं उरलें ।
तेणें दोषें दुःख भरलें। अकस्मात आंगीं ॥ १७॥
व्याधी भरली सर्वांगीं। प्राणी जाला क्षयरोगी ।
केले दोष आपुले भोगी। सीघ्र काळें ॥ १८॥
दुःखें सर्वांग फुटलें। नासिक अवघेंचि बैसलें ।
लक्षण जाऊन जालें। कुलक्षण ॥ १९॥
देहास क्षीणता आली। नाना वेथा उद्भवली ।
तारुण्यशक्ती राहिली। खंगला प्राणी ॥ २०॥
सर्वांगीं लागल्या कळा। देहास आली अवकळा ।
प्राणी कांपे चळचळां। शक्ति नाहीं ॥ २१॥
हस्तपादादिक झडले। सर्वांगीं किडे पडिले ।
देखोन थुंकों लागले। लाहानथोर ॥ २२॥
जाली विष्टेची सारणी। भोवती उठली वर्ढाणी ।
अत्यंत खंगला प्राणी। जीव न वचे ॥ २३॥
आतां मरण दे गा देवा। बहुत कष्ट जाले जीवा ।
जाला नाहीं नेणों ठेवा। पातकाचा ॥ २४॥
दुःखें घळघळां रडे। जों जों पाहे आंगाकडे ।
तों तों दैन्यवाणें बापुडें। तळमळी जीवीं ॥ २५॥
ऐसे कष्ट जाले बहुत। सकळ जालें वाताहात ।
दरवडा घालून वित्त। चोरटीं नेलें ॥ २६॥
जालें आरत्र ना परत्र। प्रारब्ध ठाकलें विचित्र ।
आपला आपण मळमूत्र। सेविला दुःखें ॥ २७॥
पापसामग्री सरली। देवसेंदिवस वेथा हरली ।
वैद्यें औषधें दिधलीं। उपचार जाला ॥ २८॥
मरत मरत वांचला। यास पुन्हां जन्म जाला ।
लोक म्हणती पडिला। माणसांमध्यें ॥ २९॥
येरें स्त्री आणिली। बरवी घरवात मांडिली ।
अति स्वार्थबुद्धी धरिली। पुन्हां मागुती ॥ ३०॥
कांहीं वैभव मेळविलें। पुन्हां सर्वही संचिलें ।
परंतु गृह बुडालें। संतान नाहीं ॥ ३१॥
पुत्र संताअन नस्तां दुःखी। वांज नांव पडिलें लोकिकीं ।
तें न फिटे म्हणोनी लेंकी। तरी हो आतां ॥ ३२॥
म्हणोन नाना सायास। बहुत देवास केले नवस ।
तीर्थें व्रतें उपवास। धरणें पारणें मांडिलें ॥ ३३॥
विषयसुख तें राहिले। वांजपणें दुःखी केलें ।
तंव तें कुळदैवत पावलें। जाली वृद्धी ॥ ३४॥
त्या लेंकुरावरी अतिप्रीति। दोघेहि क्षण येक न विशंभती ।
कांहीं जाल्या आक्रंदती। दीर्घस्वरें ॥ ३५॥
ऐसी ते दुःखिस्ते। पूजीत होती नाना दैवतें ।
तंव तेंहि मेलें अवचितें। पूर्व पापेंकरूनी ॥ ३६॥
तेणें बहुत दुःख जालें। घरीं आरंधें पडिलें ।
म्हणती आम्हांस कां ठेएविलें। देवें वांज करूनी ॥ ३७॥
आम्हांस द्रव्य काये करावें। तें जावें परी अपत्य व्हावें ।
अपत्यालागी त्यजावें। लागेल सर्व ॥ ३८॥
वांजपण संदिसें गेलें। तों मरतवांज नांव पडिलें ।
तें न फिटे कांहीं केलें। तेणें दुःखें आक्रंदती ॥ ३९॥
आमुची वेली कां खुंटिली। हा हा देवा वृत्ती बुडाली ।
कुळस्वामीण कां क्षोभली। विझाला कुळदीप ॥ ४०॥
आतां लेंकुराचें मुख देखेन। तरी आनंदें राडी चालेन ।
आणी गळही टोंचीन। कुळस्वामिणीपासीं ॥ ४१॥
आई भुता करीन तुझा। नांव ठेवीन केरपुंजा ।
वेसणी घालीन, माझा-। मनोरथ पुरवी। ४२॥
बहुत देवांस नवस केले। बहुत गोसावी धुंडिले ।

गटगटां गिळिले। सगळे विंचू ॥ ४३॥
केले समंधास सायास। राहाणे घातलें बहुवस ।
केळें नारिकेळें ब्राह्मणास। अंब्रदानें दिधलीं ॥ ४४॥
केलीं नाना कवटालें। पुत्रलोभें केलीं ढालें ।
तरी अदृष्ट फिरलें। पुत्र नाहीं ॥ ४५
वृक्षाअखालें जाऊन नाहाती। फळतीं झाडें करपती ।
ऐसे नाना दोष करिती। पुत्रलोभाकारणें ॥ ४६॥
सोडून सकळ वैभव। त्यांचा वारयावेधला जीव ।
तंव तो पावला खंडेराव। आणी कुळस्वामिणी ॥ ४७॥
आतां मनोरथ पुरती। स्त्रीपुरुषें आनंदती ।
सावध होऊन श्रोतीं। पुढें अवधान द्यावें ॥ ४८॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
समास तिसरा ॥ ३॥ ३.३

समास चवथा : स्वगुणपरीक्षा ४
॥ श्रीराम ॥
लेंकुरें उदंड जालीं। तों ते लक्ष्मी निघोन गेली ।
बापडीं भिकेसी लागलीं। कांहीं खाया मिळेना ॥ १॥
लेंकुरें खेळती धाकुटीं। येकें रांगती येकें पोटीं ।
ऐसी घरभरी जाली दाटी। कन्या आणी पुत्रांची ॥ २॥
देवसेंदिवसा खर्च वाढला। यावा होता तो खुंटोन गेला ।
कन्या उपवरी जाल्या, त्यांला-। उजवावया द्रव्य नाहीं ॥ ३॥
मायेबापें होतीं संपन्न। त्यांचें उदंड होतें धन ।
तेणें करितां प्रतिष्ठा मान। जनीं जाला होता ॥ ४॥
भरम आहे लोकाचारीं। पहिली नांदणूक नाहीं घरीं ।
देवसेंदिवस अभ्यांतरीं। दरिद्र आलें ॥ ५॥
ऐसी घरवात वाढली। खातीं तोंडें मिळालीं ।
तेणें प्राणीयांस लागली। काळजी उद्वेगाची ॥ ६॥
कन्या उपवरी जाल्या। पुत्रास नोवऱ्या आल्या ।
आतां उजवणा केल्या। पहिजेत कीं ॥ ७॥
जरी मुलें तैसींच राहिलीं। तरी पुन्हां लोकलाज जाली ।
म्हणती कासया व्यालीं। जन्मदारिद्र्यें ॥ ८॥
ऐसी लोकलाज होईल। वडिलांचें नांव जाईल ।
आतां रुण कोण देईल। लग्नापुरतें ॥ ९॥
मागें रुण ज्याचें घेतलें। त्याचें परतोन नाहीं दिल्हें ।
ऐसें आभाळ कोंसळलें। उद्वेगाचें ॥ १०॥
आपण खातों अन्नासी। अन्न खातें आपणासीं ।
सर्वकाळ मानसीं। चिंतातुर ॥ ११॥
पती अवघीच मोडली। वस्तभाव गाहाण पडिली ।
अहा देवा वेळ आली। आतां डिवाळ्याची ॥ १२॥
कांहीं केला ताडामोडा। विकिला घरींचा पाडारेडा ।
कांहीं पैका रोकडा। कळांतरें काढिला ॥ १३॥
ऐसें रुण घेतलें। लोकिकीं दंभ केलें ।
सकळ म्हणती नांव राखिलें। वडिलांचें ॥ १४॥
ऐसें रुण उदंड जालें। रिणाइतीं वेढून घेतलें ।
मग प्रयाण आरंभिलें। विदेशाप्रती ॥ १५॥
दोनी वरुषें बुडी मारिली। नीच सेवा अंगीकारिली ।
शरीरें आपदा भोगिली। आतिशयेंसीं ॥ १६॥
कांहीं मेळविलें विदेशीं। जीव लागला मनुष्यांपासीं ।
मग पुसोनियां स्वामीसी। मुरडता जाला ॥ १७॥
तंव तें अत्यंत पीडावलीं। वाट पाहात बैसलीं ।
म्हणती दिवसगती कां लागली। काये कारणें देवा ॥ १८॥
आतां आम्ही काये खावें। किती उपवासीं मरावें ।
ऐसियाचे संगतीस देवें। कां पां घातलें आम्हांसी ॥ १९॥
ऐसें आपुलें सुख पाहाती। परी त्याचें दुःख नेणती ।
आणी शक्ती गेलियां अंतीं। कोणीच कामा न येती ॥ २०॥
असो ऐसी वाट पाहतां। दृष्टीं देखिला अवचिता ।
मुलें धावती, ताता। भागलास म्हणौनी ॥ २१॥
स्त्री देखोन आनंदली। म्हणे आमुची दैन्यें फिटली ।
तंव येरें दिधली। गांठोडी हातीं ॥ २२॥
सकळांस आनंद जाला। म्हणती आमुचा वडील आला ।
तेणें तरी आम्हांला। आंग्या टोप्या आणिल्या ॥ २३॥
ऐसा आनंद च्यारी देवस। सवेंच मांडिली कुसमुस ।
म्हणती हें गेलियां आम्हांस। पुन्हां आपदा लागती ॥ २४॥
म्हणौनी आणिलें तें असावें। येणें मागुतें विदेशास जावें ।
आम्ही हें खाऊं न तों यावें। द्रव्य मेळऊन ॥ २५॥
ऐसी वासना सकळांची। अवघीं सोईरीं सुखाचीं ।
स्त्री अत्यंत प्रीतीची। तेहि सुखाच लागली ॥ २६॥
विदेसीं बहु दगदला। विश्रांती घ्यावया आला ।
स्वासहि नाहीं टाकिला। तों जाणें वोढवलें ॥ २७॥
पुढें अपेक्षा जोसियांची। केली विवंचना मुहूर्ताची ।
वृत्ति गुंतली तयाची। जातां प्रशस्त न वटे ॥ २८॥
माया मात्रा सिद्ध केली। कांहीं सामग्री बांधली ।
लेंकुरें दृष्टीस पाहिलीं। मार्गस्त जाला ॥ २९॥
स्त्रियेस अवलोकिलें। वियोगें दुःख बहुत वाटलें ।
प्रारब्धसूत्र तुकलें। रुणानबंधाचें ॥ ३०॥
कंठ सद्‌गदित जाला। न संवरेच गहिवरला ।
लेंकुरा आणी पित्याला। तडातोडी जाली ॥ ३१॥
जरी रुणानुबंध असेल। तरी मागुती भेटी होईल ।
नाहीं तरी संगती पुरेल। येचि भेटीनें तुमची ॥ ३२॥
ऐसेएं बोलोन स्वार होये। मागुता फीरफिरों पाहे ।
वियोगदुःख न साहे। परंतु कांहीं न चले ॥ ३३॥
आपुला गांव राहिला मागें। चित्त भ्रमलें संसारउद्वेगें ।
दुःखवला प्रपंचसंगें। अभिमानास्तव ॥ ३४॥
ते समई माता आठवली। म्हणे म्हणे धन्य ते माउली ।
मजकारणें बहुत कष्टली। परी मी नेणेंचि मूर्ख ॥ ३५॥
आजी जरी ते असती। तरी मजला कदा न विशंभती ।

वियोग होतां आक्रंदती। ते पोटागि वेगळीच ॥ ३६॥
पुत्र वैभवहीन भिकारी। माता तैसाचि अंगिकारी ।
दगदला देखोन अंतरीं। त्याच्या दुःखें दुःखवे ॥ ३७॥
प्रपंच विचारें पाहातां। हें सकळ जोडे न जोडे माता ।
हें शरीर जये करितां। निर्माण जालें ॥ ३८॥
लांव तरी ते माया। काय कराविया सहश्र जाया ।
परी भुलोन गेलों वायां। मकरध्वजाचेनी ॥ ३९॥
या येका कामाकारणें। जिवलगांसिं द्वंद घेणें ।
सखीं तींच पिसुणें। ऐसीं वाटतीं ॥ ४०॥
म्हणौन धन्य धन्य ते प्रपंची जन। जे मायेबापाचें भजन ।
करिती न करिती, मन-। निष्ठुर जिवलगांसीं ॥ ४१॥
संगती स्त्रीबाळकाची। आहे साठी जन्माची ।
परी मायेबापेएं कैंचीं। मिळतील पुढें ॥ ४२॥
ऐसें पूर्वीं होतें ऐकिलें। परी ते समई नाहीं कळलें ।
मन हें बुडोन गेलें। रतिसुखाचा डोहीं ॥ ४३॥
हे सखीं वाटती परी पिसुणें। मिळाली वैभवाकारणें ।
रितें जातां लाजिरवाणें। अत्यंत वाटे ॥ ४४॥
आता भलतैसें करावें। परि द्रव्य मेळऊन न्यावें ।
रितें जातां स्वभावें। दुःख आहे ॥ ४५॥
ऐसी वेवर्धना करी। दुःख वाटलें अंतरीं ।
चिंतेचिये माहापुरीं। बुडोन गेला ॥ ४६॥
ऐसा हा देह आपुला। असतांच पराधेन केला ।
ईश्वरीं कानकोंडा जाला। कुटुंबकाबाडी ॥ ४७॥
या येका कामासाठीं। जन्म गेला आटाटी ।
वय वेचल्यां सेवटीं। येकलेंचि जावें ॥ ४८॥
ऐसा मनीं प्रस्तावला। क्षण येक उदास जाला ।
सवेंचि प्राणी झळंबला। मायाजाळें ॥ ४९॥
कन्यापुत्रेएं आठवलीं। मनींहुनि क्षिती वाटली ।
म्हणे लेंकुरें अंतरलीं। माझीं मज ॥ ५०॥
मागील दुःख आठवलें। जें जें होतें प्राप्त जालें ।
मग रुदन आरंभिलें। दीर्घ स्वरें ॥ ५१॥
आरुण्यरुदन करितां। कोणी नाहीं बुझाविता ।
मग होये विचारिता। आअपुले मनीं ॥ ५२॥
आतां कासया रडावें। प्राप्त होतें तें भोगावें ।
ऐसे बोलोनिया जीवें। धारिष्ट केलें ॥ ५३॥
ऐसा दुःखें दगदला। मग विदेशाप्रती गेला ।
पुढे प्रसंग वर्तला। तो सावध ऐका ॥ ५४॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
समास चवथा ॥ ४॥ ३.४

समास पाचवा : स्वगुणपरीक्षा ५

॥ श्रीराम ॥

पुढें गेला विदेशासी। प्राणी लागला व्यासंगासी ।
आपल्या जिवेसीं सोसी। नाना श्रम ॥ १॥
ऐसा दुस्तर संसार। करितां कष्टला थोर ।
पुढें दोनी च्यारी संवत्सर। द्रव्य मेळविलें ॥ २॥
सवेंचि आला देशासी। तों आवर्षण पडिलें देसीं ।
तेणें गुणें मनुष्यांसी। बहुत कष्ट जाले ॥ ३॥
येकांच्या बैसल्या अमृतकळा। येकांस चंद्री लागली डोळां ।
येकें कांपती चळचळा। दैन्यवाणीं ॥ ४॥
येकें दीनरूप बैसलीं। येकें सुजलीं येकें मेलीं ।
ऐसीं कन्यापुत्रें देखिलीं। अकस्मात डोळां ॥ ५॥
तेणें बहुत दुःखी जाला। देखोनिया उभड आला ।
प्राणी आक्रंदों लागला। दैन्यवाणा ॥ ६॥
तंव तीं अवघीं सावध जालीं। म्हणती बाबा बाबा
जेऊं घाली ।
अन्नालागीं मिडकलीं। झडा घालिती ॥ ७॥
गांठोडें सोडून पाहाती। हातां पडिलें तेंचि खाती ।
कांहीं तोंडीं कांहीं हातीं। प्राण जाती निघोनी ॥ ८॥
तांतडी तांतडी जेऊं घाली। तों तें जेवितां
जेवितां कांहीं मेलीं ।
कांहीं होतीं धादावलीं। तेंहि मेलीं अजीर्णें ॥ ९॥
ऐसीं बहुतेकें मेलीं। येक दोनीं मुलें उरलीं ।
तेंहि दैन्यवाणीं जालीं। आपलें मातेवांचुनी ॥ १०॥
ऐसे आवर्षण आलें। तेणें घरचि बुडालें ।
पुढें देसीं सुभिक्ष जालें। आतिशयेंसी ॥ ११॥
लेकुरां नाहीं वाढवितें। अन्न करावें लागे आपुलेन हातें ।
बहु त्रास घेतला चित्तें। स्वयंपाकाचा ॥ १२॥
लोकीं भरीस घातलें। पुन्हां मागुतें लग्न केलें ।
द्रव्य होतें तें वेचलें। लग्नाकारणें ॥ १३॥
पुन्हां विदेशासी गेला। द्रव्य मेळऊन आला ।
तव घरीं कळहो लागला। सावत्र पुत्रांसी ॥ १४॥
स्त्री जाली न्हातीधुती। पुत्र देखों न सकती ।
भ्रताराची गेली शक्ती। वृद्ध जाला ॥ १५॥
सदा भांडण पुत्रांचें। कोणी नायकती कोणाचें ।
वनिता अति प्रीतीचें। प्रीतिपात्र ॥ १६॥
किंत बैसला मनां। येके ठाई पडेना ।
म्हणोनियां पांचा जणा। मेळविलें ॥ १७॥
पांच जण वांटे करिती। तों ते पुत्र नायेकती ।
निवाडा नव्हेचि अंतीं-। भांडण लागलें ॥ १८॥
बापलेकां भांडण जालें। लेंकीं बापास मारिलें ।
तंव ते मातेनें घेतलें। शंखतीर्थ ॥ १९॥
ऐकोनि मेळले लोक। उभे पाहाती कौतुक ।
म्हणती बापास लेक। कामा आले ॥ २०॥
ज्या कारणें केले नवस। ज्या कारणें केले सायास ।
ते पुत्र पितीयास। मारिती पहा ॥ २१॥
ऐसी आली पापकळी। आश्चिर्य मानिलें सकळीं ।

उभे तोडिती कळी। नगरलोक ॥ २२॥
पुढें बैसोन पांच जण। वांटे केले तत्समान ।
बापलेंकांचें भांडण। तोडिलें तेहीं ॥ २३॥
बापास वेगळें घातलें। कोंपट बांधोन दिधलें ।
मन कांतेचें लागलें। स्वार्थबुद्धी ॥ २४॥
कांता तरुण पुरुष वृद्ध। दोघांस पडिला संमंध ।
खेद सांडून आनंद। मानिला तेहीं ॥ २५॥
स्त्री सांपडली सुंदर। गुणवंत आणी चतुर ।
म्हणे माझें भाग्य थोर। वृद्धपणीं ॥ २६॥
ऐसा आनंद मानिला। दुःख सर्वही विसरला ।
तंव तो गल्बला जाला। परचक्र आलें ॥ २७॥
अकस्मात धाडी आली। कांता बंदीं धरून नेली ।
वस्तभावही गेली। प्राणीयाची ॥ २८॥
तेणें दुःख जालें भारीं। दीर्घ स्वरें रुदन करी ।
मनीं आठवे सुंदरी। गुणवंत ॥ २९॥
तंव तिची वार्ता आली। तुमची कांता भ्रष्टली ।
ऐकोनियां आंग घाली। पृथ्वीवरी ॥ ३०॥
सव्य अपसव्य लोळे। जळें पाझरती डोळे ।
आठवितां चित्त पोळे। दुःखानळें ॥ ३१॥
द्रव्य होतें मेळविलें। तेंही लग्नास वेचलें ।
कांतेसिही धरून नेलें। दुराचारी ॥ ३२॥
मजही वृद्धाप्य आलें। लेंकीं वेगळें घातलें ।
अहा देवा वोढवलें। अदृष्ट माझें ॥ ३३॥
द्रव्य नाहीं कांता नाहीं। ठाव नाहीं शक्ति नाहीं ।
देवा मज कोणीच नाहीं। तुजवेगळें ॥ ३४॥
पूर्वी देव नाहीं पुजिला। वैभव देखोन भुलला ।
सेखीं प्राणी प्रस्तावला। वृद्धपणीं ॥ ३५॥
देह अत्यंत खंगलें। सर्वांग वाळोन गेलें ।
वातपीत उसळलें। कंठ दाटला कफें ॥ ३६॥
वळे जिव्हेची बोबडी। कफें कंठ घडघडी ।
दुर्गंधी सुटली तोंडीं। नाकीं स्लेष्मा वाहे। ३७॥
मान कांपे चळचळां। डोळे गळती भळभळां ।
वृद्धपणीं अवकळा। ठाकून आली ॥ ३८॥
दंतपाटी उखळली। तेणें बोचरखिंडी पडिली ।
मुखीं लाळ गळों लागली। दुर्गंधीची ॥ ३९॥
डोळां पाहातां दिसेना। कानीं शब्द ऐकेना ।
दीर्घ स्वरें बोलवेना। दमा दाटे ॥ ४०॥
शक्ती पायांची राहिली। बैसवेना मुरुकुंडी घाली ।
बृहती वाजों लागली। तोंडाच ऐसी ॥ ४१॥
क्षुधा लागतां आवरेना। अन्न समई मिळेना ।
मिळालें तरी चावेना। दांत गेले ॥ ४२॥
पित्तें जिरेना अन्न। भक्षीतांच होये वमन ।
तैशेंचि जाये निघोन। अपानद्वारें ॥ ४३॥
विष्टा मूत्र आणि बळस। भोवता वमनें केला नास ।
दुरून जातां कोंडे स्वास। विश्वजनाचा ॥ ४४॥
नाना दुःखें नाना व्याधी। वृद्धपणीं चळे बुद्धी ।
तऱ्हीं पुरेना आवधी। आयुष्याची ॥ ४५॥
पापण्या भवयाचे केंश। पिकोन झडले निःशेष ।
सर्वांगीं लोंबलें मांस। चिरकुटासारिखें ॥ ४६॥
देह सर्व पाअरिखें जालें। सवंगडे निःशेष राहिले ।
सकळ प्राणीमात्र बोले। मरेना कां ॥ ४७॥
जें जन्मून पोसलीं। तेंचि फिरोन पडिलीं ।
अंतीं विषम वेळ आली। प्राणीयासी ॥ ४८॥
गेलें तारुण्य गेलें बळ। गेलें संसारीचें सळ ।
वाताहात जालें सकळ। शरीर आणी संपत्ती ॥ ४९॥
जन्मवरी स्वार्थ केला। तितुकाहि वेर्थ गेला ।
कैसा विषम काळ आला। अंतकाळीं ॥ ५०॥
सुखाकारणें झुरला। सेखीं दुःखें कष्टी जाला ।
पुढें मागुता धोका आला। येमयातनेचा ॥ ५१॥
जन्म अवघा दुःखमूळ। लागती दुःखाचे इंगळ ।
म्हणोनियां तत्काळ। स्वहित करावें ॥ ५२॥
असो ऐसें वृद्धपण। सकळांस आहे दारुण ।
म्हणोनियां शरण। भगवंतास जावें ॥ ५३॥
पुढें वृद्धीस तत्वतां। गर्भी प्रस्तावा होता ।
तोचि आला मागुता। अंतकाळीं ॥ ५४॥
म्हणौनि मागुतें जन्मांतर। प्राप्त मातेचें उदर ।
संसार हा अति दुस्तर। तोचि ठाकून आला ॥ ५५॥
भगवद्भजनावांचुनी। चुकेना हे जन्मयोनि ।
तापत्रयांची जाचणी। सांगिजेल पुढे ॥ ५६॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे स्वगुणपरीक्षानाम
समास पाचवा ॥ ५ ॥ ३.५

समास सहावा : आध्यात्मिक ताप

॥ श्रीराम ॥

तापत्रयाचें लक्षण। आतां सांगिजेल निरूपण ।
श्रोतीं करावें श्रवण। यकाग्र होऊनी ॥ १॥
जो तापत्रैं पोळला। तो संतसंगें निवाला ।
आर्तभूत तोषला। पदार्थ जेवी ॥ २॥
क्षुधाक्रांतास मिळे अन्न। तृषाक्रांतास जीवन ।
बंदीं पडिल्याचें बंधन-। तोडिनां, सुख ॥ ३॥
माहापुरें जाजावला। तो पैलतीरास नेला ।
कां तो स्वप्नींचा चेइला। स्वप्नदुःखी ॥ ४॥
कोणी येकासी मरण-। येतां, दिलें जीवदान ।
संकटास निवारण। तोडितां सुख ॥ ५॥
रोगियास औषध। सप्रचित आणी शुद्ध ।
तयासी होये आनंद। आरोग्य होतां ॥ ६॥
तैसा संसारें दुःखवला। त्रिविधतापें पोळला ।

तोचि येक अधिकारी जाला। परमार्थासी ॥ ७॥
ते त्रिविध ताप ते कैसे। आतां बोलिजेत तैसे ।
येविषई येक असे। वाक्याधार ॥ ८॥
श्लोक ॥ देहेंद्रियप्राणेन सुखं दुःखं च प्राप्यते ।
इममाध्यात्मिकं तापं जायते दुःक देहिनाम् ॥ १॥
सर्वभूतेन संयोगात् सुखं दुःखं च जायते ।
द्वितीयतापसंतापः सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥ २॥
शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना ।
स्वर्गनरकादिं भोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥ ३॥
येक ताप आध्यात्मिक। दुजा तो आदिभूतिक ।
तिसरा आदिदैविक। ताप जाणावा ॥ ९॥
आध्यात्मिक तो कोण। कैसी त्याची वोळखण ।
आदिभूतिकांचें लक्षण। जाणिजे कैसें ॥ १०॥
आदिदैविक तो कैसा। कवण तयाची दशा ।
हेंहि विशद कळे ऐसा। विस्तार कीजे ॥ ११॥
हां जी म्हणोनि वक्ता। जाला कथा विस्तारिता ।
आध्यात्मिक ताप आतां। सावध ऐका ॥ १२॥
देह इंद्रिय आणी प्राण। यांचेनि योगें आपण ।
सुखदुःखें सिणे जाण। या नांव आध्यात्मिक ॥ १३॥
देहामधून जें आलें। इंद्रियें प्राणें दुःख जालें ।
तें आध्यात्मिक बोलिलें। तापत्रई ॥ १४॥
देहामधून काये आलें। प्राणें कोण दुःख जालें ।
आतां हें विशद केलें। पाहिजे कीं ॥ १५॥
खरुज खवडे पुळिया नारु। नखरुडें मांजऱ्या देवि गोवरु ।
देहामधील विकारु। या नांव आध्यात्मिक ॥ १६॥
काखमांजरी केशतोड। वोखटें वर्ण काळफोड ।
व्याधी मूळव्याधी माहाजड। या नांव आध्यात्मिक ॥ १७॥
अंगुळवेडे गालफुगी। कंड लागे वाउगी ।
हिरडी सुजे भरे बलंगी। या नांव आध्यात्मिक ॥ १८॥
वाउगे फोड उठती। कां ते सुजे आंगकांती ।
वात आणी तिडका लागती। या नांव आध्यात्मिक ॥ १९॥
नाइटे अंदु गजकर्ण। पेहाचे पोट विस्तीर्ण ।
बैसलें टाळें फुटती कर्ण। या नांव आध्यात्मिक ॥ २०॥
कुष्ट आणि वोला कुष्ट। पंड्यारोग अतिश्रेष्ठ ।
क्षयरोगाचे कष्ट। या नांव आध्यात्मिक ॥ २१॥
वाटी वटक वायेगोळा। हातीं पाई लागती कळा ।
भोवंडी लागे वेळोवेळां। या नांव आध्यात्मिक ॥ २२॥
वोलांडा आणी वळ। पोटसुळाची तळमळ ।
आर्धशिसी उठे कपाळ। या नांव आध्यात्मिक ॥ २३॥
दुःखे माज आणि मान। पुष्ठी ग्रीवा आणि वदन ।
अस्तिसांदे दुःखती जाण। या नांव आध्यात्मिक ॥ २४॥
कुळिक तरळ कामिणी। मुरमा सुंठरें माळिणी ।
विदेसीं लागलें पाणी। या नांव आध्यात्मिक ॥ २५॥
जळसोस आणी हिवारें। गिरीविरी आणी अंधारें ।
ज्वर पाचाव आणी शारें। या नांव आध्यात्मिक ॥ २६॥
शैत्य उष्ण आणी तृषा। क्षुधा निद्रा आणी दिशा ।
विषयतृष्णेची दुर्दशा। या नांव आध्यात्मिक ॥ २७॥
आळसी मूर्ख आणी अपेसी। भय उद्भवे मानसीं ।
विसराळु दुश्चित्त आहिर्निशी। या नांव आध्यात्मिक ॥ २८॥
मूत्रकोड आणी परमें। रक्तपिती रक्तपरमें ।
खडाचढाचेनि श्रमे। या नांव आध्यात्मिक ॥ २९॥
मुरडा हागवण उन्हाळे। दिशा कोंडतां आंदोळे ।
येक वेथा असोन न कळे। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३०॥
गांठी ढळली जाले जंत। पडे आंव आणी रक्त ।
अन्न तैसेचि पडत। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३१॥
पोटफुगी आणी तडस। भरला हिर लागला घांस ।
फोडी लागतां कासावीस। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३२॥
उचकी लागली उसित गेला। पीत उसळलें उलाट झाला ।
खरे पडसा आणी खोंकला। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३३॥
उसळला दमा आणी धाप। पडजिभ ढासि आणी कफ ।
मोवाज्वर आणी संताप। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३४॥
कोणी सेंदूर घातलाअ। तेणें प्राणी निर्बुजला ।
घशामध्ये फोड जाला। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३५॥
गळसोव्या आणी जीभ झडे। सदा मुखीं दुर्गंधी पडे ।
दंतहीन लागती किडे। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३६॥
जरंडी घोलाणा गंडमाळा। अवचिता स्वयें फुटे डोळा ।
आपणचि कापी अंगुळा। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३७॥
कळा तिडकी लागती। कां ते दंत उन्मळती ।
अधर जिव्हा रगडती। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३८॥
कर्णदुःख नेत्र दुःख। नाना दुःखें घडे शोक ।
गर्भांध आणी नपुश्यक। या नांव आध्यात्मिक ॥ ३९॥
फुलें वडस आणी पडळें। कीड गर्ता रातांधळें ।
दुश्चित्त भ्रमिष्ट आणी खुळें। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४०॥
मुकें बधीर राखोंडें। थोटें चळलें आणी वेडें ।
पांगुळ कुहें आणी पावडे। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४१॥
तारसें घुलें काणें कैरें। गारोळें जामुन टाफरें ।
शडांगुळें गेंगाणें विदरें। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४२॥
दांतिरें बोचिरें घानाळ। घ्राणहीन श्रोत्रहीन बरळ ।
अति कृश अति स्थूळ। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४३॥
तोंतरें बोंबडें निर्बळ। रोगी कुरूप कुटीळ ।
मत्सरी खादाड तपीळ। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४४॥
संतापी अनुतापी मत्सरी। कामिक हेवा तिरस्कारी ।
पापी अवगुणी विकारी। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४५॥
उठवणें ताठा करक। आवटळे आणी लचक ।
सुजी आणी चालक। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४६॥
सल आडवें गर्भपात। स्तनगुंते सनपात ।

संसारकोंडे आपमृत्य। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४७॥
नखविख आणी हिंगुडें। बाष्ट आणी वावडें ।
उगीच दांतखीळ पडे। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४८॥
झडती पातीं सुजती भवया। नेत्रीं होती राझणवडीया ।
चाळसी लागे प्राणियां। या नांव आध्यात्मिक ॥ ४९॥
वांग तिळ सुरमें लासें। चामखिळ गलंडे मसें ।
चुकुर होइजे मानसें। या नांव आध्यात्मिक ॥ ५०॥
नाना फुग आणी आवाळें। आंगीं दुर्गंधी प्रबळे ।
चाईचाटी लाळ गळे। या नांव आध्यात्मिक ॥ ५१॥
नाना चिंतेची काजळी। नाना दुःखें चित्त पोळी ।
व्याधीवांचून तळमळी। या नांव आध्यात्मिक ॥ ५२॥
वृद्धपणीच्या आपदा। नाना रोग होती सदा ।
देह क्षीण सर्वदा। या नांव आध्यात्मिक ॥ ५३॥
नाना व्याधी नाना दुःखें। नाना भोग नाना खांडकें ।
प्राणी तळमळी शोकें। या नांव आध्यात्मिक ॥ ५४॥
ऐसा आध्यात्मिक ताप। पूर्वपापाचा संताप ।
सांगतां सरेना अमूप। दुःखसागर ॥ ५५॥
बहुत काय बोलावें। श्रोतीं संकेतें जाणावें ।
पुढें बोलिजे स्वभावें। आदिभूतिक ॥ ५६॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आध्यात्मिकतापनिरूपणनाम
समास सहावा ॥ ६॥ ३.६

समास सातवा : आधिभौतिक ताप

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण। आध्यात्मिकाचें लक्षण ।
आतां आदिभूतिक तो कोण। सांगिजेल ॥ १॥
श्लोक ॥ सर्वभूतेन संयोगात् सुखं दुःखं च जायते ।
द्वितीयतापसंतापः सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥
सर्व भूतांचेनि संयोगें। सुखदुःख उपजों लागे ।
ताप होतां मन भंगे। या नांव आदिभूतिक ॥ २॥
तरी या आदिभूतिकाचें लक्षण। प्रांजळ करूं निरूपण ।
जेणें अनुभवास ये पूर्ण। वोळखी तापत्रयाची ॥ ३॥
ठेंचा लागती मोडती कांटे। विझती शस्त्रांचे धायटे ।
सला सिलका आणी सरांटे। या नांव आदिभूतिक ॥ ४॥
अंग्या आणी काचकुहिरी। आवचटा लागे शरीरीं ।
गांधील येऊन दंश करी। या नांव आदिभूतिक ॥ ५॥
मासी गोमासी मोहळमासी। मुंगी तेलमुंगी डांस दसी ।
सोट जळू लागे यासी। आदिभूतिक बोलिजे ॥ ६॥
पिसा पिसोळे चांचण। कुसळें मुंगळे ढेंकुण ।
विसीफ भोवर गोंचिड जाण। या नांव आदिभूतिक ॥ ७॥
गोंबी विंचु आणी विखार। व्याघ्र लाअंडिगे आणी शूकर ।
गौसायळ सामर। या नांव आदिभूतिक ॥ ८॥
रानगाई रानम्हैसे। रानशकट्ट आणी रीसें ।
रानहाती लांवपिसें। या नांव आदिभूतिक ॥ ९॥
सुसरीनें वोढून नेलें। कां तें आवचितें बुडालें ।
आथवा खळाळीं पडिलें। या नांव आदिभूतिक ॥ १०॥
नाना विखारें आजगर। नाना मगरें जळचर ।
नाना वनचरें अपार। या नांव आदिभूतिक ॥ ११॥
अश्व वृषभ आणी खर। स्वान शूकर जंबुक मार्जर ।
ऐसीं बहुविध क्रूर। या नांव आदिभूतिक ॥ १२॥
ऐसीं कर्कशें भयानकें। बहुविध दुःखदायकें ।
दुःखें दारुणें अनेकें। या नांव आदिभूतिक ॥ १३॥
भिंती माळवंदे पडती। कडे भुयेरीं कोंसळती ।
वृक्ष आंगावरी मोडती। या नांव आदिभूतिक ॥ १४॥
कोणी येकाचा श्राप जडे। कोणी येकें केले चेडे ।
आधांतरी होती वेडे। या नांव आदिभूतिक ॥ १५॥
कोणी येकें चाळविलें। कोणी येकें भ्रष्टविले ।
कोणी येकें धरून नेलें। या नांव आदिभूतिक ॥ १६॥
कोणी येकें दिलें वीष। कोणी येकें लाविले दोष ।
कोणी येकें घातलें पाश। या नांव आदिभूतिक ॥ १७॥
अवचिता सेर लागला। नेणो बिबवा चिडला ।
प्राणी धुरें जाजावला। या नांव आदिभूतिक ॥ १८॥
इंगळावरी पाय पडे। शिळेखालें हात सांपडे ।
धावतां आडखुळे पडे। या नांव आदिभूतिक ॥ १९॥
वापी कूप सरोवर। गर्ता कडा नदीतीर ।
आवचितें पडे शरीर। या नांव आदिभूतिक ॥ २०॥
दुर्गाखालें कोंसळती। झाडावरून पडती ।
तेणें दुह्खें आक्रंदती। या नांव आदिभूतिक ॥ २१॥
सीतें वोठ तरकती। हात पाव टांका फुटती ।
चिखल्या जिव्हाळ्या लागती। या नांव आदिभूतिक ॥ २२॥
अशनपानाचिये वेळे। उष्ण रसें जिव्हा पोळे ।
दांत कस्करे आणी हरळे। या नांव आदिभूतिक ॥ २३॥
पराधेन बाळपणीं। कुशब्दमारजाचणी ।
अन्नवस्त्रेंवीण आळणी। या नांव आदिभूतिक ॥ २४॥
सासुरवास गालोरे। ठुणके लासणें चिमोरे ।
आलें रुदन न धरे। या नांव आदिभूतिक ॥ २५॥
चुकतां कान पिळिती। कां तो डोळा हिंग घालिती ।
सर्वकाळ धारकीं धरिती। या नांव आदिभूतिक ॥ २६॥
नाना प्रकारीचे मार। दुर्जन मारिती अपार ।
दुरी अंतरे माहेर। या नांव आदिभूतिक ॥ २७॥
कर्णनासिक विंधिलें। बळेंचि धरून गोंधिलें ।
खोडी जालिया पोळविलें। या नांव आदिभूतिक ॥ २८॥
परचक्रीं धरून नेलें। नीच यातीस दिधलें ।
दुर्दशा होऊन मेलें। या नांव आदिभूतिक ॥ २९॥
नाना रोग उद्भवले। जे आध्यात्मिकीं बोलिले ।
वैद्य पंचाक्षरी आणिले। या नांव आदिभूतिक ॥ ३०॥
नाना वेथेचें निर्शन। व्हावया औषध दारुण ।

बळात्कारें देती जाण। या नांव आदिभूतिक ॥ ३१॥
नाना वल्लींचे रस। काडे गर्गोड कर्कश ।
घेतां होये कासावीस। या नांव आदिभूतिक ॥ ३२॥
ढाळ आणी उखाळ देती। पथ्य कठीण सांगती ।
अनुपान चुकतां विपत्ती। या नांव आदिभूतिक ॥ ३३॥
फाड रक्त फांसणी। गुल्लडागांची जाचणी ।
तेणें दुःखें दुःखवे प्राणी। या नांव आदिभूतिक ॥ ३४॥
रुचिक बिबवे घालिती। नाना दुःखें दडपे देती ।
सिरा तोडिती जळा लाविती। या नांव आदिभूतिक ॥ ३५॥
बहु रोग बहु औषधें। सांगतां अपारें अगाधें ।
प्राणी दुखवे तेणें खेदें। या नांव आदिभूतिक ॥ ३६॥
बोलाविला पंचाक्षरी। धूरमार पीडा करी ।
नाना यातना चतुरीं। आदिभूतिक जाणिजे ॥ ३७॥
दरवडे घालूनियां जना। तश्कर करिती यातना ।
तेणें दुःख होये मना। या नांव आदिभूतिक ॥ ३८॥
अग्नीचेनि ज्वाळें पोळे। तेणें दुःखें प्राणी हरंबळे ।
हानी जालियां विवळे। या नांव आदिभूतिक ॥ ३९॥
नाना मंदिरें सुंदरें। नाना रत्नांचीं भांडारें ।
दिव्यांबरें मनोहरें। दग्ध होती ॥ ४०॥
नाना धान्यें नाना पदार्थ। नाना पशु नाना स्वार्थ ।
नाना पात्रें नाना अर्थ। मनुष्यें भस्म होती ॥ ४१॥
आग्न लागला सेती। धान्यें बणव्या आणी खडकुती ।
युक्षदंड जळोन जाती। अकस्मात ॥ ४२॥
ऐसा आग्न लागला। अथवा कोणी लाविला ।
हानी जाली कां पोळला। या नांव आदिभूतिक ॥ ४३॥
ऐसें सांगतां बहुत। होती वन्हीचे आघात ।
तेणे दुःखें दुःखवे चित्त। या नांव आदिभूतिक ॥ ४४॥
हारपे विसरे आणी सांडे। नासे गाहाळ फुटे पडे ।
असाध्य होये कोणीकडे। या नांव आदिभूतिक ॥ ४५॥
प्राणी स्थानभ्रष्ट जालें। नाना पशूतें चुकलें ।
कन्यापुत्र गाहाळले। या नांव आदिभूतिक ॥ ४६॥
तश्कर अथवा दावेदार। आवचितां करिती संव्हार ।
लुटिती घरें नेती खिल्लार। या नांव आदिभूतिक ॥ ४७॥
नाना धान्यें केळी कापिती। पानमळां मीठ घालिती ।
ऐसे नाना आघात करिती। या नांव आदिभूतिक ॥ ४८॥
मैंद उचले खाणोरी। सुवर्णपंथी भुररेकरी ।
ठकु सिंतरु वरपेकरी। वरपा घालिती ॥ ४९॥
गठीछोडे द्रव्य सोडिती। नाना आळंकार काढिती ।
नाना वस्तु मूषक नेती। या नांव आदिभूतिक ॥ ५०॥
वीज पडे हिंव पडे। प्राणी प्रजंनी सांपडे ।
कां तो माहापुरीं बुडे। या नांव आदिभूतिक ॥ ५१॥
भोवरें वळणें आणी धार। वोसाणें लाटा अपार ।
वृश्चिक गोंबी आजगर। वाहोन जाती ॥ ५२॥
तयामधें प्राणी सांपडला। खडकी बेटीं आडकला ।
बुडत बुडत वांचला। या नांव आदिभूतिक ॥ ५३॥
मनासारिखा नसे संसार। कुरूप कर्कश स्त्री क्रूर ।
विधवा कन्या मूर्ख पुत्र। या नांव आदिभूतिक ॥ ५४॥
भूत पिशाच्च लागलें। आंगावरून वारें गेलें ।
अबद्धमंत्रे प्राणी चळलें। या नांव आदिभूतिक ॥ ५५॥
ब्राह्मणसमंध शरीरीं। बहुसाल पीडा करी ।
शनेश्वराचा धोका धरी। या नांव आदिभूतिक ॥ ५६॥
नाना ग्रहे काळवार। काळतिथी घातचंद्र ।
काळवेळ घातनक्षत्र। या नांव आदिभूतिक ॥ ५७॥
सिंक पिंगळा आणी पाली। वोखटें होला काक कलाली ।
चिंता काजळी लागली। या नांव आदिभूतिक ॥ ५८॥
दिवटा सरवदा भाकून गेला। अंतरीं धोका लागला ।
दुःस्वप्नें जाजावला। या नांव आदिभूतिक ॥ ५९॥
भालु भुंके स्वान रडे। पाली अंगावरी पडे ।
नाना चिन्हें चिंता पवाडे। या नांव आदिभूतिक ॥ ६०॥
बाहेरी निघतां अपशकून। नाना प्रकारें विछिन्न ।
तेणें गुणें भंगे मन। या नांव आदिभूतिक ॥ ६१॥
प्राणी बंदी सांपडला। यातने वरपडा जाला ।
नाना दुःखें दुःखवला। या नांव आदिभूतिक ॥ ६२॥
प्राणी राजदंड पावत। जेरबंद चाबुक वेत ।
दरेमार तळवेमार होत। या नांव आदिभूतिक ॥ ६३॥
कोरडे पारंब्या फोक। बहुप्रकारें अनेक ।
बहुताडिती आदिभूतिक। या नांव बोलिजे ॥ ६४॥
मोघरीमार बुधलेमार। चौखुरून डंगारणेमार ।
बुक्या गचांड्या गुढघेमार। या नांव आदिभूतिक ॥ ६५॥
लाता तपराखा सेणमार। कानखडे दगडमार ।
नाना प्रकारींचे मार। या नांव आदिभूतिक ॥ ६६॥
टांगणें टिपऱ्या पिछोडे। बेडी बुधनाल कोलदंडे ।
रक्षणनिग्रह चहूंकडे। या नांव आदिभूतिक ॥ ६७॥
नाकवणी चुनवणी। मीठवणी रायवणी ।
गुळवण्याची जाचणी। या नांव आदिभूतिक ॥ ६८॥
जळामध्यें बुचकळिती। हस्तीपुढें बांधोन टाकिती ।
हाकिती छळिती यातायाती। या नांव आदिभूतिक ॥ ६९॥
कर्णछेद घ्राणछेद। हस्तछेद पादछेद ।
जिव्हाछेद अधरछेद। या नांव आदिभूतिक ॥ ७०॥
तीरमार सुळीं देती। नेत्र वृषण काढिती ।
नखोनखीं सुया मारिती। या नांव आदिभूतिक ॥ ७१
पारड्यामध्यें घालणें। कां कडेलोट करणें ।
कां भांड्यामुखें उडवणें। या नांव आदिभूतिक ॥ ७२॥
कानीं खुंटा आदळिती। अपानीं मेखा मारिती ।
खाल काढून टाकिती। या नांव आदिभूतिक ॥ ७३॥
भोत आणी बोटबोटी। अथवा गळ घालणें कंठीं ।

सांडस लावून आटाटी। या नांव आदिभूतिक ॥ ७४॥
सिसें पाजणें वीष देणें। अथवा सिरछेद करणें ।
कां पायातळीं घालणें। या नांव आदिभूतिक ॥ ७५॥
सरड मांजरें भरिती। अथवा फांसीं नेऊन देती ।
नानापरी पीडा करिती। या नांव आदिभूतिक ॥ ७६॥
स्वानप्रळये व्याघ्रप्रळये। भूतप्रळये सुसरीप्रळये ।
शस्त्रप्रळये विझप्रळये। या नांव आदिभूतिक ॥ ७७॥
सीरा वोढून घेती। टेंभें लाउन भाजिती ।
ऐेशा नाना विपत्ती। या नांव आदिभूतिक ॥ ७८॥
मनुष्यहानी वित्तहानी। वैभवहानी महत्वहानी ।
पशुहानी पदार्थहानी। या नांव आदिभूतिक ॥ ७९॥
बाळपणीं मरे माता। तारुण्यपणीं मरे कांता ।
वृद्धपणीं मृत्य सुता। या नांव आदिभूतिक ॥ ८०॥
दुःख दारिद्र आणी रुण। विदेशपळणी नागवण ।
आपदा अनुपत्ति कदान्न। या नांव आदिभूतिक ॥ ८१॥
आकांत वाखाप्रळये। युद्धय होतां पराजये ।
जिवलगांचा होये क्षये। या नांव आदिभूतिक ॥ ८२॥
कठीण काळ आणी दुष्काळ। साशंक आणी वोखटी वेळ ।
उद्वेग चिंतेचे हळाळ। या नांव आदिभूतिक ॥ ८३॥
घाणा चरखीं सिरकला। चाकाखालें सांपडला ।
नाना वन्हींत पडिला। या नांव आदिभूतिक ॥ ८४॥
नाना शस्त्रें भेदिला। नाना स्वापदीं भक्षिला ।
नाना बंदीं पडिला। या नांव आदिभूतिक ॥ ८५॥
नाना कुवासें निर्बुजे। नाना अपमानें लाजे ।
नाना शोकें प्राणी झिजे। या नांव आदिभूतिक ॥ ८६॥
ऐसें सांगतां अपार। आहेत दुःखाचे डोंगर ।
श्रोतीं जाणावा विचार। आदिभूतिकाचा ॥ ८७॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आदिभौतिकतापनिरूपणनाम
समास सातवा ॥ ७॥ ३.७

समास आठवा : आधिदैविक ताप

॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला आध्यात्मिक। त्याउपरीं आदिभूतिक ।
आतां बोलिजेल आदिदैविक। तो सावध ऐका ॥ १॥
श्लोकः शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना ।
स्वर्गनरकादिभोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥
शुभाशुभ कर्मानें जना। देहांतीं येमयातना ।
स्वर्ग नर्क भोग नाना। या नांव आधिदैविक ॥ २॥
नाना दोष नाना पातकें। मदांधपणें अविवेकें ।
केलीं, परी तें दुःखदायकें। येमयातना भोगविती ॥ ३॥
आंगबळें द्रव्यबळें। मनुष्यबळें राजबळें ।
नाना सामर्थ्याचेनि बळें। अकृत्य करिती ॥ ४॥
नीती सांडूनियां तत्वतां। करूं नये तेंचि करितां ।
येमयातना भोगितां। जीव जाये ॥ ५॥
डोळे झांकून स्वार्थबुद्धीं। नाना अभिळाश कुबुद्धीं ।
वृत्ति भूमिसिमा सांधी। द्रव्य दारा पदार्थ ॥ ६॥
मातलेपणें उन्मत्त। जीवघात कुटुंबघात ।
अप्रमाण क्रिया करीत। म्हणौन येमयातना ॥ ७॥
मर्यादा सांडूनि चालती। ग्रामा दंडी ग्रामाधिपती ।
देशा दंडी देशाधिपती। नीतिन्याय सांडितां ॥ ८॥
देशाधिपतीस दंडिता रावो। रायास दंडिता देवो ।
राजा न करितां नीतिन्यावो। म्हणौन यमयातना ॥ ९॥
अनीतीनें स्वार्थ पाहे। राजा पापी होऊन राहे ।
राज्याअंतीं नर्क आहे। म्हणौनियां ॥ १०॥
राजा सांडितां राजनीति। तयास येम गांजिती ।
येम नीति सांडितां धावती। देवगण ॥ ११॥
ऐसी मर्यादा लाविली देवें। म्हणौनि नीतीनें वर्तावें ।
नीति न्याय सांडितां भोगावें। येमयातनेसी ॥ १२॥
देवें प्रेरिले येम। म्हणौनि आदिदैविक नाम ।
तृतीय ताप दुर्गम। येमयातनेचा ॥ १३॥
येमदंड येमयातना। शास्त्रीं बोलिले प्रकार नाना ।
तो भोग कदापि चुकेना। या नांव आदिदैविक ॥ १४॥
येमयातनेचे खेद। शास्त्रीं बोलिले विशद ।
शेरीरीं घालून, अप्रमाद-। नाना प्रकारें ॥ १५॥
पापपुण्याचीं शरीरे। स्वर्गीं असती कळिवरें ।
त्यांत घालून नाना प्रकारें। पापपुण्य भोगविती ॥ १६॥
नाना पुण्यें विळास। नाना दोषें यातना कर्कश ।
शास्त्रीं बोलिलें अविश्वास-। मानूंच नये ॥ १७॥
वेदाज्ञेनें न चालती। हरिभक्ती न करिती ।
त्यास येमयातना करिती। या नांव आदिदैविक ॥ १८॥
अक्षोभ नर्कीं उदंड जीव। जुनाट किडे करिती रवरव ।
बांधोन टाकिती हातपाव। या नांव आदिदैविक ॥ १९॥
उदंड पैस लाहान मुख। कुंभाकार कुंड येक ।
दुर्गंधी उकाडा कुंभपाक। । या नांव आदिदैविक ॥ २०॥
तप्तभूमिका ताविती। जळत स्थंभ पोटाळविती ।
नाना सांडस लाविती। या नांव आदिदैविक ॥ २१॥
येमदंडाचे उदंड मार। यातनेची सामग्री अपार ।
भोग भोगिती पाअपी नर। या नांव आदिदैविक ॥ २२॥
पृथ्वीमध्यें मार नाना। त्याहून कठीण येमयातना ।
मरितां उसंतचि असेना। या नांव आदिदैविक ॥ २३॥
चौघे चौंकडे वोढिती। येक ते झोंकून पाडिती ।
ताणिती मारिती वोढूनि नेती। या नांव आदिदैविक ॥ २४॥
उठवेना बसवेना। रडवेना पडवेना ।
यातनेवरी यातना। या नांव आदिदैविक ॥ २५॥
आक्रंदे रडे आणि फुंजे। धकाधकीनें निर्बुजे ।
झुर्झरों पंजर होऊन झिजे। या नांव आदिदैविक ॥ २६॥
कर्कश वचनें कर्कश मार। यातनेचे नाना प्रकार ।

त्रास पावती दोषी नर। या नांव आदिदैविक ॥ २७॥
मागां बोलिलां राजदंड। त्याहून येमदंड उदंड ।
तेथील यातना प्रचंड। भीमरूप दारुण ॥ २८॥
आध्यात्मिक आदिभूतिक। त्याहूनि विशेष आदिदैविक ।
अल्प संकेतें कांहींयेक। कळावया बोलिलें ॥ २९ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आधिदैविकतापनिरूपणनाम
समास आठवा ॥ ८॥ ३.८

समास नववा : मृत्युनिरूपण
॥ श्रीराम ॥

संसार म्हणिजे सवेंच स्वार। नाहीं मरणास उधार ।
मापीं लागलें शरीर। घडीनें घडी ॥ १॥
नित्य काळाची संगती। न कळे होणाराची गती ।
कर्मासारिखे प्राणी पडती। नाना देसीं विदेसीं ॥ २॥
सरतां संचिताचें शेष। नाहीं क्षणाचा अवकाश ।
भरतां न भरतां निमिष्य। जाणें लागे ॥ ३॥
अवचितें काळाचे म्हणियारे। मारित सुटती येकसरें ।
नेऊन घालिती पुढारें। मृत्युपंथे ॥ ४॥
होतां मृत्याची आटाटी। कोणी घालूं न सकती पाठीं ।
सर्वत्रांस कुटाकुटी। मागेंपुढें होतसे ॥ ५॥
मृत्युकाळ काठी निकी। बैसे बळियाचे मस्तकीं ।
माहाराजे बळिये लोकीं। राहों न सकती ॥ ६॥
मृत्य न म्हणे किं हा क्रूर। मृत्य न म्हणे हा जुंझार ।
मृत्य न म्हणे संग्रामशूर। समरांगणीं ॥ ७॥
मृत्य न म्हणे किं हा कोपी। मृत्य न म्हणे हा प्रतापी ।
मृत्य न म्हणे उग्ररूपी। माहांखळ ॥ ८॥
मृत्य न म्हणे बलाढ्य। मृत्य न म्हणे धनाढ्य ।
मृत्य न म्हणे आढ्य। सर्व गुणें ॥ ९॥
मृत्य न म्हणे हा विख्यात। मृत्य न म्हणे हा श्रीमंत ।
मृत्य न म्हणे हा अद्भुत। पराक्रमी ॥ १०॥
मृत्य न म्हणे हा भूपती। मृत्य न म्हणे हा चक्रवती ।
मृत्य न म्हणे हा करामती। कैवाड जाणे ॥ ११॥
मृत्य न म्हणे हा हयपती। मृत्य न म्हणे गजपती ।
मृत्य न म्हणे नरपती। विख्यात राजा ॥ १२॥
मृत्य न म्हणे वरिष्ठ जनीं। मृत्य न म्हणे राजकारणी ।
मृत्य न म्हणे वेतनी। वेतनधर्ता ॥ १३॥
मृत्य न म्हणे देसाई। मृत्य न म्हणे वेवसाई ।
मृत्य न म्हणे ठाई ठाई। पुंड राजे ॥ १४॥
मृत्य न म्हणे मुद्राधारी। मृत्य न म्हणे व्यापारी ।
मृत्य न म्हणे परनारी। राजकन्या ॥ १५॥
मृत्य न म्हणे कार्याकारण। मृत्य न म्हणे वर्णावर्ण ।
मृत्य न म्हणे हा ब्राह्मण। कर्मनिष्ठ ॥ १६॥
मृत्य न म्हणे वित्पन्न। मृत्य न म्हणे संपन्न ।
मृत्य न म्हणे विद्वज्जन। समुदाई ॥ १७॥
मृत्य न म्हणे हा धूर्त। मृत्य न म्हणे बहुश्रुत ।
मृत्य न म्हणे हा पंडित। माहाभला ॥ १८॥
मृत्य न म्हणे पुराणिक। मृत्य न म्हणे हा वैदिक ।
मृत्य न म्हणे हा याज्ञिक। अथवा जोसी ॥ १९॥
मृत्य न म्हणे अग्निहोत्री। मृत्य न म्हणे हा श्रोत्री ।
मृत्य न म्हणे मंत्रयंत्री। पूर्णागमी ॥ २०॥
मृत्य न म्हणे शास्त्रज्ञ। मृत्य न म्हणे वेदज्ञ ।
मृत्य न म्हणे सर्वज्ञ। सर्व जाणे ॥ २१॥
मृत्य न म्हणे ब्रह्महत्या। मृत्य न म्हणे गोहत्या ।
मृत्य न म्हणे नाना हत्या। स्त्रीबाळकादिक ॥ २२॥
मृत्य न म्हणे रागज्ञानी। मृत्य न म्हणे ताळज्ञानी ।
मृत्य न म्हणे तत्वज्ञानी। तत्ववेत्ता ॥ २३॥
मृत्य न म्हणे योग्याभ्यासी। मृत्य न म्हणे संन्यासी ।
मृत्य न म्हणे काळासी। वंचूं जाणे ॥ २४॥
मृत्य न म्हणे हा सावध। मृत्य न म्हणे हा सिद्ध ।
मृत्य न म्हणे वैद्य प्रसिद्ध। पंचाक्षरी ॥ २५॥
मृत्य न म्हणे हा गोसावी। मृत्य न म्हणे हा तपस्वी ।
मृत्य न म्हणे हा मनस्वी। उदासीन। २६॥
मृत्य न म्हणे ऋषेश्वर। मृत्य न म्हणे कवेश्वर ।
मृत्य न म्हणे दिगंबर। समाधिस्थ ॥ २७॥
मृत्य न म्हणे हठयोगी। मृत्य न म्हणे राजयोगी ।
मृत्य न म्हणे वीतरागी। निरंतर ॥ २८॥
मृत्य न म्हणे ब्रह्मच्यारी। मृत्य न म्हणे जटाधारी ।
मृत्य न म्हणे निराहारी। योगेश्वर ॥ २९॥
मृत्य न म्हणे हा संत। मृत्य न म्हणे हा महंत ।
मृत्य न म्हणे हा गुप्त। होत असे ॥ ३०॥
मृत्य न म्हणे हा स्वाधेन। मृत्य न म्हणे हा पराधेन ।
सकळ जीवांस प्राशन। मृत्युचि करी ॥ ३१॥
येक मृत्युमार्गी लागले। येकीं आर्धपंथ क्रमिले ।
येक ते सेवटास गेले। वृद्धपणीं ॥ ३२॥
मृत्य न म्हणे बाळ तारुण्य। मृत्य न म्हणे सुलक्षण ।
मृत्य न म्हणे विचक्षण। बहु बोलिका ॥ ३३॥
मृत्य न म्हणे हा आधारु। मृत्य न म्हणे उदार ।
मृत्य न म्हणे हा सुंदर। चतुरांग जाणे ॥ ३४॥
मृत्य न म्हणे पुण्यपुरुष। मृत्य न म्हणे हरिदास ।
मृत्य न म्हणे विशेष। सुकृती नर ॥ ३५॥
आतां असो हें बोलणें। मृत्यापासून सुटिजे कोणें ।
मागेंपुढें विश्वास जाणें। मृत्युपंथें ॥ ३६॥
च्यारी खाणी च्यारी वाणी। चौऱ्यासी लक्ष जीवयोनी ।
जन्मा आले तितुके प्राणी। मृत्य पावती ॥ ३७॥
मृत्याभेणें पळों जातां। तरी मृत्य सोडिना सर्वथा ।
मृत्यास न ये चुकवितां। कांहीं केल्या ॥ ३८॥
मृत्य न म्हणे हा स्वदेसी। मृत्य न म्हणे हा विदेसी ।

मृत्य न म्हणे हा उपवासी। निरंतर ॥३९॥
मृत्य न म्हणे थोर थोर। मृत्य न म्हणे हरिहर ।
मृत्य न म्हणे अवतार। भगवंताचे ॥४०॥
श्रोतीं कोप न करावा। हा मृत्यलोक सकळांस ठावा ।
उपजला प्राणी जाईल बरवा। मृत्यपंथें ॥४१॥
येथें न मनावा किंत। हा मृत्यलोक विख्यात ।
प्रगट जाणती समस्त। लहान थोर ॥४२॥
तथापी किंत मानिजेल। तरी हा मृत्यलोक नव्हेल ।
याकारणें नासेल। उपजला प्राणी ॥४३॥
ऐसें जाणोनियां जीवें। याचें सार्थकचि करावें ।
जनीं मरोन उरवावें। कीर्तिरूपें ॥४४॥
येरवीं प्राणी लहान थोर। मृत्य पावती हा निर्धार ।
बोलिलें हें अन्यथा उत्तर। मानूंची नये ॥४५॥
गेले वहुत वैभवाचे। गेले बहुत आयुष्याचे ।
गेले अगाध महिमेचे। मृत्यपंथें ॥४६॥
गेले बहुत पराक्रमी। गेले बहुत कपटकर्मी ।
गेले बहुत संग्रामी। संग्रामसौरे ॥४७॥
गेले बहुतां बळांचे। गेले बहुतां काळांचे ।
गेले बहुतां कुळांचे। कुळवंत राजे ॥४८॥
गेले बहुतांचे पाळक। गेले बुद्धीचे चाळक ।
गेले युक्तीचे तार्किक। तर्कवादी ॥४९॥
गेले विद्येचे सागर। गेले बळाचे डोंगर ।
गेले धनाचे कुबेर। मृत्यपंथे ॥५०॥
गेले बहुत पुरुषार्थाचे। गेले बहुत विक्रमाचे ।
गेले बहुत आटोपाचे। कार्यकर्ते ॥५१॥
गेले बहुत शस्त्रधारी। गेले बहुत परोपकारी ।
गेले बहुत नाअनापरी। धर्मरक्षक ॥५२॥
गेले बहुत प्रतापाचे। गेले बहुत सत्कीर्तीचे ।
गेले बहुत नीतीचे। नीतिवंत राजे ॥५३॥
गेले बहुत मतवादी। गेले बहुत कार्यवादी ।
गेले बहुत वेवादी। बहुतांपरीचे ॥५४॥
गेलीं पंडितांची थाटें। गेलीं शब्दांचीं कचाटें ।
गेलीं वादकें अचाटें। नाना मतें ॥५५॥
गेले तापषांचे भार। गेले संन्यासी अपार ।
गेले विचारकर्ते सार। मृत्यपंथे ॥५६॥
गेले बहुत संसारी। गेले बहुत वेषधारी ।
गेले बहुत नानापरी। नाना छंद करूनी ॥५७॥
गेले ब्राह्मणसमुदाये। गेले बहुत आच्यार्य ।
गेले बहुत सांगों काये। किती म्हणौनि ॥५८॥
असो ऐसे सकळहि गेले। परंतु येकचि राहिले ।
जे स्वरुपाकार जाले। आत्मज्ञानी ॥५९॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मृत्यनिरूपणनाम
समास नववा ॥९॥३.९

समास दहावा : वैराग्य निरूपण

॥ श्रीराम ॥

संसार म्हणिजे माहापूर। माजीं जळचरें अपार ।
डंखूं धावती विखार। काळसर्प ॥१॥
आशा ममता देहीं बेडी। सुसरी करिताती तडातोडी ।
नेऊन दुःखाचे सांकडी-। माजीं घालिती ॥२॥
अहंकारनक्रें उडविलें। नेऊनि पाताळीं बुडविलें ।
तेथुनियां सोडविलें। न वचे प्राणी ॥३॥
काम प्मगरमिठी सुटेना। तिरस्कार लागला तुटेना ।
मद मत्सर वोहटेना। भूलि पडिली ॥४॥
वासनाधामिणी पडिली गळां। घालून वेंटाळें वमी गरळा ।
जिव्हा लाळी वेळोवेळां। भयानक ॥५॥
माथां प्रपंचाचें वोझें। घेऊन म्हणे माझें माझें ।
बुडतांही न सोडी, फुंजे। कुळाभिमानें ॥६॥
पडिलें भ्रांतीचें अंधारें। नागविलें अभिमानचोरें ।
आलें अहंतेचें काविरें। भूतबाधा ॥७॥
बहुतेक आवर्तीं पडिले। प्राणी वाहातचि गेले ।
जेंहिं भगवंतासी बोभाईलें। भावार्थबळें ॥८॥
देव आपण घालूनि उडी। तयांसी नेलें पैलथडी ।
येर तें अभाविकें बापुडीं। वाहातचि गेलीं ॥९॥
भगवंत भावाचा भुकेला। भावार्थ देखोन भुलला ।
संकटीं पावे भाविकाला। रक्षितसे ॥१०॥
जयास भगवंत आवडे। तयाचें देवासीं सांकडें ।
संसारदुःख सकळ उडे। निजदासाचें ॥११॥
जे अंकित ईश्वराचे। तयांस सोहळे निजसुखाचे ।
धन्य तेचि दैवाचे। भाविक जन ॥१२॥
जैसा भाव जयापासीं। तैसा दैव तयासी ।
जाणे भाव अंतरसाक्षी। प्राणीमात्रांचा ॥१३॥
जरी भाव असिला माईक। तरी देव होये माहा ठक ।
नवल तयाचें कौतुक। जैशास तैसा ॥१४॥
जैसें जयाचें भजन। तैसेंची दे समाधान ।
भाव होतां किंचित न्यून। आपणहि दुरावे ॥१५॥
दर्पणीं प्रतिबिंब दिसे। जैस्यास तैसें भासे ।
तयाचें सूत्र असे। आपणाच पासीं ॥१६॥
जैसें आपण करावें। तैसेंचि तेणें व्हावें ।
जरी डोळे पसरूनि पाहावें। तरी तेंही टवकारे ॥१७॥
भृकुटीस घालून मिठी। पाहातां क्रोधें तेंहि उठी ।
आपण हास्य करितां पोटीं। तेंहि आनंदे ॥१८॥
जैसा भाव प्रतिबिंबला। तयाचाचि देव जाला ।
जो जैसें भजे त्याला। तैसाचि वोळे ॥१९॥
भावें परामार्थाचिया वाटा। वाहाती भक्तीचिया पेंठा ।
भरला मोक्षाचा चोहाटा। सज्जनसंगें ॥२०॥
भावें भजनीं जे लागले। ते ईश्वरी पावन जाले ।

भावार्थबळें उद्धरिले। पूर्वज तेहीं ॥ २१॥
आपण स्वयें तरले। जनासहि उपेगा आले ।
कीर्तिश्रवणें जाले। अभक्त, भावार्थी ॥ २२॥
धन्य तयांची जननी। जे लागले हरिभजनीं ।
तेहिंच येक जन्म जनीं। सार्थक केला ॥ २३॥
तयांची वर्णू काय थोरी। जयांचा भगवंत कैवारी ।
कासे लाऊन उतरी। पार दुःखाचा ॥ २४॥
बहुतां जन्मांचे सेवटीं। जेणें चुके अटाटी ।
तो हा नरदेह भेटी। करी भगवंतीं ॥ २५॥
म्हणौन धन्य ते भाविक जन। जेंहिं जोडिलें हरिनिधान ।
अनंत जन्मांतरींचें पुण्य। फळासि आलें ॥ २६॥
आयुष्य हेचि रत्नपेटी। मार्जी भजनरत्नें गोमटीं ।
ईश्वरीं अर्पूनिया लुटी। आनंदाची करावी ॥ २७॥
हरिभक्त वैभवें कनिष्ठ। परी तो ब्रह्मादिकां वरिष्ठ ।
सदा सर्वदा संतुष्ट। नैराशबोधें ॥ २८॥
धरून ईश्वराची कास। केली संसाराची नैराश ।
तयां भाविकां जगदीश। सबाह्य सांभाळी ॥ २९॥
जया संसाराचें दुःख। विवेकें वाटे परमसुख ।
संसारसुखाचेनि पढतमूर्ख। लोधोन पडती ॥ ३०॥
जयांचा ईश्वरीं जिव्हाळा। ते भोगिती स्वानंदसोहळा ।
जयांचा जनावेगळा। ठेवा आक्षै ॥ ३१॥
ते आक्षै सुखें सुखावले। संसारदुःखें विसरले ।
विषयेरंगी वोरंगले। श्रीरंगरंगीं ॥ ३२॥
तयांस फावली नरदेह पेटी। केली ईश्वरेंसिं साटी ।
येरें अभाविकें करंटीं। नरदेह गेला ॥ ३३॥
आवचटें निधान जोडलें। तें कवडिच्या बदल नेलें ।
तैसें आयुष्य निघोनि गेलें। अभाविकाचें ॥ ३४॥
बहुता तपाचा सांठा। तेएणें लाधला परीस गोटा ।
परी तो ठाईचा करंटा। भोगूंच नेणे ॥ ३५॥
तैसा संसारास आला। मायाजाळीं गुंडाळला ।
अंतीं येकलाचि गेला। हात झाडुनी ॥ ३६॥
या नरदेहाचेनि संगतीं। बहुत पावले उत्तम गती ।
येकें बापुडी यातायाती। वरपडी जालीं ॥ ३७॥
या नरदेहाचेनि लागवेगें। सार्थक करावे संतसंगें ।
नीचयोनीं दुःख मागें। बहुत भोगिलें ॥ ३८॥
कोण समयो येईल कैसा। याचा न कळे किं भर्वसा ।
जैसे पक्षी दाही दिशा। उडोन जाती ॥ ३९॥
तैसें वैभव हें सकळ। कोण जाणे कैसी वेळ ।
पुत्रकळत्रादि सकळ। विघडोन जाती ॥ ४०॥
पाहिली घडी नव्हे आपुली। वयसा तरी निघोन गेली ।
देह पडतांच ठेविली-। आहे नींच योनी ॥ ४१॥
स्वान शुकरादिक नीच याती। भोगणें घडे विपत्ती ।
तेथे कांहीं उत्तम गती। पाविजेत नाहीं ॥ ४२॥
मागा गर्भवासीं आटाटी। भोगितां जालासि रे हिंपुटी ।
तेथुनियां थोरा कष्टीं। सुटलासि दैवें ॥ ४३॥
दुःख भोगिलें आपुल्या जीवें। तेथें कैचिं होतीं सर्वें ।
तैचेंचि पुढें येकलें जावें। लागेल बापा ॥ ४४॥
कैंचि माता कैंचा पिता। कैंचि बहिण कैंचा भ्राता ।
कैंचीं सुहृदें कैंची वनिता। पुत्रकळत्रादिक ॥ ४५॥
हे तूं जाण मावेचीं। आवघीं सोइरीं सुखाचीं ।
हे तुझ्या सुखदुःखाचीं। सांगाती नव्हेती ॥ ४६॥
कैंचा प्रपंच कैंचे कुळ। कासया होतोसी व्याकुळ ।
धन कण लक्ष्मी सकळ। जाइजणें ॥ ४७॥
कैंचें घर कैंचा संसार। कासया करिसी जोजार ।
जन्मवरी वाहोन भार। सेखीं सांडून जासी ॥ ४८॥
कैंचें तारुण्य कैंचे वैभव। कैंचें सोहळे हावभाव ।
हें सकळहि जाण माव। माईक माया ॥ ४९॥
येच क्षणीं मरोन जासी। तरी रघुनाथीं अंतरलासी ।
माझें माझें म्हणतोसी। म्हणौनियां ॥ ५०॥
तुवां भोगिल्या पुनरावृत्ती। ऐसीं मायबापें किती ।
स्त्री कन्या पुत्र होती। लक्षानलक्ष ॥ ५१॥
कर्मयोगें सकळ मिळालीं। येके स्थळीं जन्मास आलीं ।
तें तुवां आपुलीं मानिलीं। कैसीं रे पढतमूर्खा ॥ ५२॥
तुझें तुज नव्हे शरीर। तेथें इतरांचा कोण विचार ।
आतां येक भगवंत साचार। धरीं भावार्थबळें ॥ ५३॥
येका दुर्भराकारणें। नाना नीचांची सेवा करणें ।
नाना स्तुती आणी स्तवनें। मर्यादा धरावी ॥ ५४॥
जो अन्न देतो उदरासी। शेरीर विकावें लागे त्यासी ।
मां जेणें घातलें जन्मासी। त्यासी कैसें विसरावें ॥ ५५॥
अहिर्निशीं ज्या भगवंता। सकळ जिवांची लागली चिंता ।
मेघ वरुषे जयाची सत्ता। सिंधु मर्यादा धरी ॥ ५६॥
भूमि धरिली धराधरें। प्रगट होईजे दिनकरें ।
ऐसी सृष्टी सत्तामात्रें। चालवी जो कां ॥ ५७॥
ऐसा कृपाळु देवाधिदेव। नेणवे जयाचें लाघव ।
जो सांभाळी सकळ जीव। कृपाळुपणें ॥ ५८॥
ऐसा सर्वात्मा श्रीराम-। सांडून, धरिती विषयकाम ।
ते प्राणी दुरात्मे अद्धम। केलें पावती ॥ ५९॥
रामेविण जे जे आस। तितुकी जाणावी नैराश ।
माझें माझें सावकाश। सीणचि उरे ॥ ६०॥
जयास वाटे सीण व्हावा। तेणें विषयो चिंतीत जावा ।
विषयो न मिळतां जीवा। तगबग सुटे ॥ ६१॥
सांडून राम आनंदघन। ज्याचे मनीं विषयचिंतन ।
त्यासी कैंचें समाधान। लोलंगतासी ॥ ६२॥
जयास वाटे सुखचि असावें। तेणें रघुनाथभजनीं लागावें ।
स्वजन सकळही त्यागावे। दुःखमूळ जे ॥ ६३॥
जेथें वासना झोंबोन पडे। तेणेंचि अपायें दुःख जडे ।

म्हणौनि विषयवासना मोडे। तो येक सुखी ॥ ६४॥
विषयजनित जें जें सुख। तेथेंचि होतें परम दुःख ।
पूर्वी गोड अंतीं शोक। नेमस्त आहे ॥ ६५॥
गळ गिळितां सुख वाटे। वोढून घेतां घसा फाटे ।
कां तें बापुडें मृग आपटे। चारा घेऊन पळतां ॥ ६६॥
तैसी विषयसुखाची गोडी। गोड वाटे परी ते कुडी ।
म्हणौनियां आवडी। रघुनाथीं धरावी। ६७॥
ऐकोनि बोले भाविक। कैसेनि घडे जी सार्थक ।
सांगा स्वामी येमलोक। चुके जेणें ॥ ६८॥
देवासी वास्तव्य कोठें। तो मज कैसेंनि भेटे ।
दुःखमूळ संसार तुटे। कोणेपरी स्वामी ॥ ६९॥
धडपुडी भगवत्प्राप्ती-। होऊन, चुके अधिगती ।
ऐसा उपाये कृपामूर्ती। मज दीनास करावा ॥ ७०॥
वक्ता म्हणे हो येकभावें। भगवद्भजन करावें ।
तेणें होईल स्वभावें। समाधान ॥ ७१॥
कैसें करावें भगवद्भजन। कोठें ठेवावें हें मन ।
भगवद्भजनाचें लक्षण। मज निरोपावें ॥ ७२॥
ऐसा म्लानवदनें बोले। धरिले सदृढ पाऊलें ।
कंठ सद्गदित, गळाले। अश्रुपात दुःखें ॥ ७३॥
देखोन शिष्याची अनन्यता। भावें वोळला सद्गुरु दाता ।
स्वानंद तुंबळेल आतां। पुढिले समासीं ॥ ७४॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे वैराग्यनिरूपणनाम
समास दहावा ॥ १०॥ ३.१०
॥ दशक तिसरा समाप्त ॥

Proofread by Vishwas Bhide and Sunder Hattangadi.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated May 16, 2009
http://sanskritdocuments.org